

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.Ушинського**

Іванова Наталія Володимирівна

УДК:37.012+101.9

**МЕТАТЕОРІЯ ПОГЛЯДІВ Г.СКОВОРОДИ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 09.00.10 – філософія освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса-2010

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана на кафедрі філософії та соціології
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д.Ушинського,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник - кандидат філософських наук, доцент
Кавалеров Анатолій Анатолійович,
доцент кафедри філософії і соціології
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д.Ушинського

Офіційні опоненти - доктор філософських наук, професор
Романенко Михайло Ілліч,
Дніпропетровський інститут
післядипломної освіти, ректор,
професор кафедри методології освіти
та управління

кандидат філософських наук
Задорожна Любов Кирилівна,
заступник директора
Одеського обласного інституту
удосконалення вчителів

Захист відбудеться 23 лютого 2010 року о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 в Південноукраїнському національному педагогічному
університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д.Ушинського за адресою: 65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розіслано «20» січня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

доц. З.М.Атаманюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми. Становлення і розвиток філософії освіти є актуальною проблемою для духовного буття сучасної України в аспекті її прогнозованого майбутнього як європейської держави з високими освітніми стандартами. Повернення до джерел національної мудрості, культурної і духовної традиції власного народу не є даниною часу, а об'єктивним процесом осмислення та реалізації концептуальних положень розвитку освітньої галузі, яка є одним із факторів економічної, суспільно-політичної та національної безпеки держави.

В нових реаліях буття великого значення набуває особистість та її самоідентифікація, активна самостійна діяльність, вміння позиціонувати себе в суспільстві. В зв'язку з цим виникає необхідність звернутися до одного з виразників ментальності, культури і свідомості українського народу – Г.Сковороди та його філософсько-освітньої спадщини, основою для якої може слугувати, для прикладу, його метатеорія.

Потреба осмислення і реформування соціокультурного простору філософії освіти знаходить свій вимір в антропоцентризмі філософії Г.Сковороди, проблемі «сродності» як визначального чинника істинної людини, генезі самоідентифікації особистості. Зважаючи на те, що в епіцентрі філософсько-освітніх концепцій є людина, перед якою стоїть проблема реалізації своїх задатків і здібностей в різноманітних культурно-інформаційних середовищах, метатеорія Г.Сковороди реалізує праксеологічну значимість у спробах віднайдення людиною своєї, власної, ментально-особистісної траєкторії розвитку. Вирішення даного завдання взаємопов'язане з виокремленням проблеми самоцінності людського «Я», екзистенційного характеру самопізнання та національної самоідентифікації людини.

Аналіз спеціальної літератури, зарубіжних та вітчизняних досліджень з даної проблеми показав, що філософсько-освітні погляди Г.Сковороди є об'єктом активного дослідження в різних галузях знань. Разом з тим, в галузі філософії освіти, тим більше з позицій метатеорії його поглядів, даному питанню приділялась недостатня увага. Саме це поставило перед нами наукове завдання, яке полягає в дослідженні філософсько-освітнього аспекту метатеорії Г.Сковороди.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах планової наукової тематики кафедри філософії та соціології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Інноваційність у методології і технології наукового і соціального пізнання» (затверджена на засіданні вченої ради університету, протокол №5 від 25.12.2008 р.) та є одним із аспектів соціально-філософського осмислення буття людини.

Об'єкт дослідження: філософські ідеї Г.Сковороди.

Предмет дослідження: метатеорія поглядів Г.Сковороди в філософсько-освітньому аспекті.

Мета дослідження: філософсько-освітнє осмислення метатеорії поглядів Г.Сковороди.

Реалізація цієї мети зумовила постановку і вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

- проаналізувати наукові дослідження поглядів Г.Сковороди;
- розкрити поняття праксис в його філософсько-освітньому осмисленні;
- визначити складові метатеорії поглядів Г.Сковороди;
- розглянути ідею «сродності» у філософсько-освітніх поглядах українського любомудра;
- прослідкувати цілісне становлення особистості в філософсько-освітніх вимірах;
- дослідити проблему самоідентифікації в філософсько-освітніх поглядах мислителя.

Методи дослідження. Дослідження здійснено за допомогою різних загальнонаукових методів. Так, зокрема, структурно-функціональний підхід використано при розгляді метатеорії Г.Сковороди та її праксеологічних впливів; феноменологічно-регулятивний аналіз змісту та праксеологічних активацій проблеми самоідентифікації; цілісне становлення особистості в філософсько-освітньому аспекті здійснено за допомогою реконструкції і змістовного співставлення паралельних пошуків нових освітніх парадигм; проблеми «сродності» досліджено в контексті методологічних дискурсів філософської антропології, екзистенціалізму та персоналізму; у межах метатеоретичного аналізу використано категоріальний апарат, що виконує функцію теоретичного і практичного освоєння соціокультурної дійсності в контексті філософсько-освітніх проблем.

Наукова новизна результатів дослідження.

Вперше в українській науковій думці в проблемному полі філософії освіти розглянуто погляди Г.Сковороди з позицій метатеорії як «трисонячної єдності». Доведено, що її складовими є такі світоглядні концепції, як теорія пізнання про три світи і дві натури, теорія самопізнання і формування істинної людини, ідея «сродності», філософія серця («кордоцентризм»), проблема пошуку щастя. Істинність, дієвість, практичність, доцільність цих концепцій щодо філософії освіти забезпечується ступенем освітнього праксису – дієвістю компонентів, що входять у метатеорію поглядів Г.Сковороди. Знайшли подальший розвиток положення про те, що метатеорія Г.Сковороди завдяки праксису носить прогностичний характер як для окремої особи, так і для соціальної системи в цілому, а в нашому випадку – розкриває освітньо-практичний вектор в галузі філософії освіти.

Результатом дослідження стали положення, які також мають наукову новизну і значущість:

- процеси когнітивної інституціалізації філософії освіти, як дворівневої структури, характеризуються: 1) взаємообумовленістю освітньої практики та гносеологічними чинниками в їх протиріччях; 2) намаганнями дидактичними методами вирішити соціальні, природні, особистісно-духовні проблеми; 3) ігноруванням філософсько-освітніх законів, концепцій, парадигмально-методологічних підходів та прогностичною функцією взаємодії теорії і практики в ієрархії цінностей та цілей освіти. Екзистенціальні, онтологічні, праксеологічні аспекти домінують в становленні соціального проекту національної школи, де інтеріоризація культурних, освітніх цінностей веде до вкоріненості людини в освітньо-культурний простір.

- націєцентричний світогляд українського мислителя детермінує відповідний тип освіти, що проявляється: 1) у свободі самовираження особистості; 2) в пошуках себе, істини, щастя, 3) у русі до самоідентифікації, який проходить через самозаглиблення, самопізнання, «вслуховування в себе». Через себе бачити іншого, а через іншого бачити себе – один із принципів, що відображає розуміння Г.Сковородою самоідентифікації;

- людина, будучи суб'єктом освітніх впливів, через духовну сутність визначає себе як національну унікальність. Філософсько-освітньою цінністю евристично-пошукового, діалогічного методів просвітителя є їх позитивна енергетика (сонцеїзм). Ментальні риси української нації (поміркованість, дотепність, винахідливість, мрійливість, терплячість тощо) є іманентними рисами метатеорії поглядів Г.Сковороди і через освітній праксис мінімізують асиметрію між духовністю і матеріальністю, внутрішнім і зовнішнім світом особистості;

- ідея неперервної освіти оптимізує сенс життя суб'єкта на шляху до «істинної людини» в її внутрішній цілісності та гармонії зі світом, де в міру наближення до кінцевої мети розкриваються все більші можливості для її реалізації, що можна виразити через «принцип нескінченності освітніх горизонтів»;

- есхатологічні мотиви філософсько-освітніх поглядів Г.Сковороди розглянуто за допомогою методологічного принципу антиципації, тобто, розмисли про сенс життя трактуються з позицій світлої апокаліптичності, яка виступає першим архетипом української ідеї та її культури, суть яких - у порадах філософа найбільш розумно встаткувати тимчасове існування у тлінному тілі, стати мудрим, перетворившись на „істинну” людину.

Практичне значення одержаних результатів. Підсумки проведеного дисертаційного дослідження можуть бути використані в подальших теоретичних розробках та філософському осмисленні культурно-освітнього буття людини. Методологічний і теоретичний арсенал світоглядно-антропологічної проблематики філософсько-освітньої спадщини Г.Сковороди суттєво збагатить праксеологічний, гносеологічний, аксіологічний виміри націєтворчих аспектів сучасної парадигми.

Висунуті й обґрунтовані в дисертаційному дослідженні ідеї і положення можуть бути використані не тільки філософською наукою, а й всією системою сучасного науково-теоретичного пізнання – в галузях етнополітики, культурології, педагогіки, психології, соціоніки, в спецкурсах з філософської антропології, нормативних курсах філософії, спеціальної психології та педагогіки тощо. Практичне застосування результатів дослідження може бути здійснено у світоглядній, політичній, освітньо-культурній і просвітницькій діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідались автором на засіданнях циклових комісій Луцького педагогічного коледжу; на методологічних семінарах кафедри філософії та соціології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського; були предметом обговорення на наукових, науково-методичних і науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Професійна підготовка вчителів початкової школи: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Луцьк, травень, 2009 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічне та медичне забезпечення соціалізації дітей вразливих категорій» (м. Луцьк, 17 січня 2008 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Культура й розвиток особистості: міфи та реалії в психології та педагогіці» (м. Луцьк, 24-25 червня 2009 р.); виступи на серпневих конференціях вчителів м.Луцька (2005 р., 2006 р., 2007 р.).

Публікації. Основні положення, ідеї та концепція висвітлені у чотирьох публікаціях: трьох статтях, розміщених у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України; в одній публікації, розміщеній у науково-методичному збірнику МОН України, загальним обсягом 3,5 друк. арк.

Структура дисертації. Мета і задачі дослідження визначили послідовність викладу матеріалу та структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, шістьох підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи становить 190 сторінок. Список використаної літератури містить 242 найменування на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, вказується їх апробація, структура та обсяг дисертаційної роботи.

Перший розділ «Філософсько-освітні погляди Г.Сковороди як предмет наукового дослідження в контексті праксеологічного підходу» розкриває широкий спектр досліджень,

присвячених філософській спадщині Г.Сковороди, яка є фундаментальною основою для інституалізації філософії освіти.

У першому підрозділі першого розділу «Аналіз наукових досліджень поглядів Г.Сковороди» здійснено розгляд досліджень в різних галузях знань – соціальній філософії, історії філософії, релігієзнавстві, культурології, педагогіці, літературознавстві через осмислення праць Д.Багалія, А.Бичко, І.Бичка, І.Головахи, В.Горського, Е.фон Ердман, І.Іваньо, В.Нічик, О.Марченка, М.Поповича, Л.Ушкалова, Т.Чернеги, Д.Чижевського, В.Шаяна, В.Шинкарука та багатьох інших.

Методологічною засадою для філософсько-освітнього аналізу поглядів Г.Сковороди є аспекти розвитку особистості, її духовності в практичному самовираженні, які були розроблені в наукових розвідках Р.Арцишевського, Б.Гершунського, В.Ільїна, Г.Ільїна, Л.Задорожної, А.І.Кавалерова, І.Кадієвської, М. Коноха, В.Кременя, В.Лутая, О.Мишанича, І.Надольного, М.Романенка, В.Солодкова, В.Табачковського та несуть певну концептуальну спрямованість.

Підкреслено, що однією із граней полівекторності філософської спадщини українського мислителя є розгляд її з позиції філософії освіти, проблемне поле якої диференціюється в різних наукових підходах, домінуючими серед яких є культурологічний, аксіологічний, екзистенційний, праксеологічний, ментальний, націєцентричний та інші. Окреслено вітчизняну філософсько-освітню традицію досліджень спадщини Г.Сковороди як феномен національної самоідентифікації в аспектах формування світогляду та духовності через категорії свободи, ментальності, діяльності.

Проаналізовано екзистенційно-антропологічну переорієнтацію сучасної філософії освіти, яка отримала своє осмислення в конституванні основного закону освіти – його парадигмі як методологічного феномену, конструкту, що інтегрує основні наукові теорії, які пояснюють будову світу, способи пошуку нових знань про нього і пріоритетні ціннісні орієнтації наукового співтовариства.

Обґрунтовано, що для визначення праксеологічної спрямованості філософського вчення Г.Сковороди концептуальною є проблема «Я» та його комунікації з «іншим» «Я», яка досліджена в працях М.Бердяєва, О.Больнова, М.Бубера, Е.Касіраера, Е.Муньє, Х.Плеснера, П.Рікера, М.Фуко, К.Ясперса, а також інтенції філософської і логічної доктрини Т.Контарбінського, праксеологічні ідеї Дж.Г.Міда, теоретичні розробки з організації праці Ф.Тейлора, Г.Форда, А.Файоля, С.Томпсона, Ж. Гостеле, польська традиція «філософії дії».

Як теоретична і методологічна основа дослідження використані праці класиків зарубіжної і вітчизняної філософії та освіти: Г.В.Гегеля, Р.Декарта, А.Дистерверга, Д.Дьюї, І.Канта, Я.-А.Коменського, М.Костомарова, О.Кульчицького, І.Лернера, Б.Ліхачова,

М.Монтеня, О.Тоффлера, Платона, С.Русової, М.Сосновського, В.Сухомлинського, К.Ушинського, Л.Фейєрбаха, Д.Чижевського, П.Юркевича, В.Табачковського, В.Шинкарука. Вони розширюють уявлення про формування суб'єктивної і об'єктивної компоненти діяльності людини в антропному світі, інтенції гуманізму, виникнення концептуального розуміння понять «дія», «діяльність», «свідомість», «дух», «душа», «ментальність», «дух нації».

Аксіологічні чинники, як найбільш методологічно значимі для функціонування філософії освіти, є предметом дискусій останніх десятиліть як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (С.Аваліані, В.Андрущенко, В.Блюмкін, О.Бакурадзе, І.Бойченко, Ф.Лазарєв, М.Дьомін, А.А.Кавалеров, В.Кудін, І.Майзель, П.Копнін, О.Ручка, Л.Столович, М.Трифонов, В.Тугаринов, Б.Юдін та ін.).

Питання людського буття в «філософії серця» Г.Сковороди знайшли своє часткове відображення в дослідженнях С.Вільчинської, Н.Добрянської, В.Костенка, Р.Онуфріва, В.Савельєва, Д.Слободянюк, І.Шалишкіна та ін.

В процесі дослідження проблеми «ментальності» ми керувалися працями українських вчених В.Винниченка, А.Добролюбського, М.Костомарова, І.Лисяка-Рудницького, О.Кульчицького, В.Липинського, Ю.Липи, Б.Цимбалістого, а також зарубіжних – М.Блока, Г.Гетца, Ле Гоффа, Л.Ладюрі, Л.Февра – представників історичної школи «Анналів».

Наведений перелік авторів не є вичерпним, а однак формує уявлення про ступінь актуальності і теоретичної опрацьованості проблеми в її методологічній і науковій довершеності.

В другому підрозділі першого розділу «Праксис в його філософсько-освітньому осмисленні» дано концептуальний аналіз поняттям діяльності, діяльнісного підходу в процесі становлення істинної людини, так як в сучасному науковому пізнанні вони відіграють ключову, методологічно визначальну роль, що дало змогу виявити специфіку людської активності в продуктивному національно-свідомому, духовно-практичному освоєнні світу.

Поняття «праксеологія» походить від грецького πράξις — справа, діяння та є вченням, що вивчає загальні умови й методи правильної, ефективної та раціональної людської діяльності. Виходячи з цього твердження, пр�ксис, діло, справа є поняттям більш ширшим за обсягом ознак від праці і труда. Праця, труд – це діяльність людини, спрямована на задоволення власних потреб і створення суспільних благ, яка носить суб'єкт-об'єктний характер. В праці завжди є суб'єкт і об'єкт праці, знаряддя, засоби, кінцевий продукт. Відзначено, що пр�ксєологічний напрям філософських ідей Г.Сковороди є структурною компонентою прагматичної антропології і наскрізною в філософії освіти. Адже філософ розглядав проблеми буття людини, пізнання, духовності через пр�ксис - дію, рух, діяльність.

Тому філософсько-освітнє осмислення поглядів Г.Сковороди базується насамперед на діяльнісній концепції людини, яка пізніше була розвинута у вітчизняній філософії. З праксеологічних позицій розглянуто філософсько-освітнє бачення Г.Сковородою ролі практики і науки, який вважав, що плодом усіх мистецтв і наук є правильна практика. Діяльність, яка розвиває, просвіщає, а не ставить за мету накопичення знань – «споріднює» людину з суспільством і світом. Особистість педагога, як фасилітатора, комунікатора, організатора освітнього праксису має на меті «зріднювати» суб'єкти освітнього процесу «непорочного життя чудесами», «проповідуючи слово істини».

Через нове осмислення людської активності трактується праксеологічна сторона такого методологічного феномену, як нова освітня парадигма, в категоріальному апараті якої терміни «освітнє поле» та «освітнє суспільство» характеризують випереджаюче-інтегративну функцію нової системи освіти. Відзначено ті особливості відносин суб'єкта, об'єкта та розподілу, які співіснують в процесі освітньої діяльності. Там, де суб'єкт і об'єкт не розчленовані, де присутні міжсуб'єктні зв'язки, має місце споглядання, творчість, діалог, а де суб'єкт і об'єкт розділені, спостерігається перетворювальна людська діяльність.

Проаналізовано праксис як категорію проблемного поля філософії освіти у відповідності з родовою сутністю, ментальними особливостями та їх вираженні в націєтворчих процесах. Відзначено, що освітню діяльність вчені І.Зязюн, В.Кремень, В.Ільїн, М.Романенко та ін. розглядають як соціокультурну, тобто таку, яка формує особистість для суспільства і через суспільство, як соціокультурний інститут нації. Через поняття «праксис», яке лежить в основі праксеології – «філософської концепції діяльності» розкрито співвідношення між собою суб'єктної і об'єктної компоненти діяльності, яка може бути диференційована на різні типи: «poietis» як діяльність з реалізації привнесеної ззовні програми (наказу) і «chretis» - як діяльність суб'єкта, який одночасно виступає суб'єктом цілеспрямування і суб'єктом реалізації даної цілі. Саме творча різновидність «chretis», яка осмислювалась як «praxis» є однією із основних категорій нашого дисертаційного дослідження.

Вплив людини на світ носить перетворюючий характер, завдяки цьому виникає друга природа, культура, або ж предметний світ олюдненої природи. Світоглядно-антропологічна переорієнтація сучасної вітчизняної філософії отримала своє закономірне продовження у масштабному осмисленні освіти і культури як світу національного буття.

У другому розділі «Метатеорія поглядів Г.Сковороди та її складові» аналізується в ракурсі похідної функції від поняття «метатеорія» на основі індуктивного методу наукового дослідження.

У другому підрозділі «*Метатеорія як «трисонячна єдність»*» на основі загального аналізу положень Г.Сковороди було доведено, що метатеорія, як світоглядна доктрина українського любомудра є цілісною і ціннісною «трисонячною єдністю», як він сам її називав. Пізнати, зреалізувати і полюбити трисонячну єдність – було сенсом життя українського філософа.

Обґрунтовано положення про те, що три основні питання, які в свій час поставив І.Кант, мають сенс при розгляді даної проблеми. Альфа – теорія пізнання, яка намагається відповісти на питання «Що я можу знати?» про те, як пізнати себе, три світи і дві натури; що таке «ідея сродності», філософія серця, проблема пошуку щастя, принцип елімінації труднощів, принцип вслуховування в себе, принцип нерівної рівності. Омега – це практика, праксис (дія, рух, праця, боротьба, творчість і т.д.) – формули, вектори, аксіоми пізнання, які дають відповідь на кантівські запитання «Куди йти? Як я маю діяти?». Віта – «На що я можу сподіватись?» – відповідає моральна сторона світовчення любомудра тій людині, яка живе в соціально-буттєвому, антропному світі.

Філософсько-освітній аналіз спадщини Г.Сковороди дає підстави вважати, що метатеорія Г.Сковороди вміщає в собі три взаємопов'язані зрізи людинознавства: теоретичну антропологію, антропологію прагматичну, та антропологію моралі. Людина, думки, її серце – трикутник істинної людини. Через поняття «думка» філософ трактує підходи до розуміння положення про дві натури – «зовнішню» і «внутрішню», які при розгляді питань про парадигмально-освітні ідеї є дієвими чинниками сучасного освітнього проблемного поля. Доведено, що вони відіграють роль інструментально-технологічного чинника у формуванні певного парадигмального освітнього напрямку, а звідси – їх роль: синтезуюча, ціннісна, інституціоналізаційна, праксеологічна.

Такі поняття, як сонце, істина, Бог, Премудрість, Софія, Біблія, начало, вічність, світло у Г.Сковороди іманентно тотожні, та найбільше асоціює у філософа істина, вічність, абсолютне із сонцем, як чертогом вічного. В зв'язку з цим обґрунтовано, що слово «о-світа» («о-світній») досить точно передає значення онтологічних процесів: світ і людина створюються за «образом і подобою» самої буттєвої суті.

Віра трактується Г.Сковородою як світло, вона зряча, тобто пронизана вогнем знань і якщо людина володіє ними, (а не накопичує їх) – через «міцну, наче смерть, любов», для неї відкритий шлях до премудрості. Без синтезу знання і віри освітній простір буде деформований і не виконуватиме прогностично важливого, культуротворчого і менталітетотворюючого призначення.

Тема «філософії серця» розглядається через категорію «душа», яка асоціюється з серцем і означає думку, вищий розум, Бога і те, що людина втратила в світобудові, вона

знайде всередині себе, куди їй прокладав шлях філософ. Розкрито потенціал синергетики в процесах саморозвитку і самооновлення філософсько-освітнього простору. Одним із каналів входження цієї науки в проблемне поле філософії освіти є практика: освітня, просвітницька, соціокультурна, сфера комунікації і діалогу. Світла апокаліптичність, як архетип української ідеї та культури, була притаманна метатеорії Г.Сковороди, який в «малім зачиненім зерні» бачив «нову солону», яка весною знов відродиться. В дослідженні було доведено, що «вічне й істинне» буття має кризи розвитку, але не має фатального, «чорного» кінця, що трактувався в християнстві кінцем світу. Сенс життя відкривається через ідею неперервної освіти. Можна сформулювати цей процес як «принцип нескінченності освітніх горизонтів» – в міру наближення до кінцевої мети розкриваються все більші можливості для її реалізації. Одним із освітніх орієнтирів мають стати ідеали освіченості людини, де перевага надається можливостям розкриття сутнісних, ціннісно-духовних сил та потенцій розвитку людини, становленню її родових якостей в соціокультурному вимірі. Знайшли подальшого розвитку ідеї, які є сутнісними для філософії освіти – проблеми маніпуляції свідомістю в період побудови інформаційного суспільства. Адже об'єктом маніпуляції свідомістю є не тільки доросла людина, а й діти.

У другому підрозділі другого розділу «Ідея «сродності» у філософсько-освітніх поглядах Г.Сковороди» розкриваються проблеми, які лежать у площині екзистенційного виміру проблемного поля освіти. Ідея «сродності», самопізнання, самоідентифікації в їх філософсько-освітньому осмисленні визначають евристичну, пошукову модель людини в сучасному соціокультурному просторі. Проблема людини має екзистенціальний характер, що і робить її однією із визначальних у виборі освітніх пріоритетів сучасності. При розгляді концепції «сродності», або покликання людини, було диференційовано два поняття: діло (справа, праксис) – з однієї сторони, і труд, праця – з іншої.

Для Г.Сковороди символ, як універсальний соціокультурний феномен, був специфічним віддзеркаленням інформації, який сприяв її ущільненню і використовувався як можливість доступніше передати її суб'єкту філософської взаємодії. Використання прийому символізації є творчою продуктивною діяльністю, що для освітньої практики є способом розкриття творчого потенціалу особистості.

«Сродність» в освіті культивується через мету, ціль (як власну, так і загальну), коли «природу» (за Сковородою), національний дух спонукає і рухає національна ідея. Без національної ідеї, носієм якої є національна еліта, втрачає сенс будь-яка праця, а тим більше «сродна». Розкрито природу зла, формулу вдячності в контексті філософсько-освітніх проблем. Праксис – це той інструмент, який поєднує, гармонізує творчість і «сродність». Праксис через самоідентифікацію особистості проявляється в ремісництві або в творчості.

Філософія життя, творчості та освітньої діяльності Г.Сковороди нерозривно пов'язані, взаємообумовлені, адже він максимально зреалізував свої смисложиттєві проблеми у сценарії власного життя. Його метатеорія через антропологічний праксис носить прогностичний характер як для окремої особи, так і для соціальної системи в цілому, а в нашому випадку – розкриває освітньо-практичний вектор в галузі філософії освіти.

Розмірковуючи про природу людини, Г.Сковорода розкрив сутність таких іманентних сторін діяльності, як принцип елімінації труднощів, принцип нерівної рівності, принцип вслуховування в себе, які є ключовими положеннями і доводять дієвість метатеорії філософсько-освітніх поглядів Г.Сковорода. Філософ обстоює можливість доступності і досяжності щастя усім людям тут і тепер на власному прикладі вчинковості життя. Принципом «нерівної рівності» Г.Сковорода унаочнює, символізує феномен щастя істинної людини. Г.Сковорода виводить філософсько-освітню аксіому: «Все невидиме сильніше за видиме. І видиме залежить від невидимого». Тріада: думка – серце – людина символізує душевний, «внутрішній мир» людини, до якого так часто звертається Г.Сковорода і який протистоїть руйнації сутності особистості.

В третьому розділі «Самоідентифікація особистості в праксеологічних та філософсько-освітніх концепціях метатеорії Г.Сковорода» розкрито особливості самоідентифікації через особистість мислителя, який був типовим втіленням ментальності, української духовності, взагалі української душі, архетипом українського народу в розумінні психології його глибин, філософом-вчителем, просвітителем, якого ідентифікують зі своїм народом.

У першому підрозділі третього розділу «Цілісне становлення особистості в філософсько-освітніх вимірах» аналізується неоднозначне ставлення до метатеорії поглядів українського любомудра, при чому думки дослідників розходились в трактуванні напрямку філософських шукань Г.Сковорода в діаметрально протилежні сторони.

Аналіз наукових досліджень підвів до висновку, що творчі особистості з'являються найчастіше в так звані переломні періоди, які започатковують новий соціальний устрій, новий тип людських відносин. Особистість і життєва філософія Г.Сковорода реалізувалась як відповідь на виклик та запит своєї епохи. Освітні ідеї Г.Сковорода про пізнання і пошуки щастя, його філософія серця і творення істинної людини є базисною методологією, яка формувала людей особливого сквородинського типу, і які творять власне український духовний простір, українську ментальність із притаманними прагненнями духовної свободи, сродної праці, що формують філософсько-освітні погляди українського мислителя.

Здобуття життєвого скарбу для філософа – це в першу чергу робота душі у модусі любові як рушійної сили життя. Однією із сутнісних ознак самоідентифікації є поняття

менталітет, ментальність, які формують філософсько-освітню парадигму. За Г.Сковородою, людина як самість, повинна працювати над самотворенням, бути діяльною, щоб «вимити бруд із серця» і виокремити себе із безликої «множинності». Через метатеорію поглядів Г.Сковороди розкрито сутність сучасних технологій маніпуляції свідомістю.

В царині філософії освіти недостатньо приділено уваги філософському аналізу проблеми «патологій». А в деяких випадках філософські поради бувають малоефективні або ж зовсім неприйнятні для педагогів, психологів і дефектологів, які потребують більш практичних рекомендацій і глибоких методологічних розробок проблеми. Проблеми девіантності, вітальності, здоров'я нації стоїть дуже гостро перед філософією освіти і розв'язання її потребує зусиль наукового співтовариства різних галузей знань.

Пошуки щастя, за Г.Сковородою, детермінують людиновимірність в сфері філософсько-освітньої діяльності, де екзистенція внутрішнього «Я» дає відповідь на запит інтелекту особистості.

В другому підрозділі третього розділу «Проблема самоідентифікації в філософсько-освітніх поглядах» досліджується процес формування ментальних цінностей народу як складника національної культури, трактуючи їх праксеологічні властивості як чинники консолідації нації в освітньому просторі. Для сучасної вітчизняної світоглядно-антропологічної школи характерне прагнення поєднати філософсько-антропологічну думку з філософією екзистенціалізму. Проблема самоідентифікації як особистості, так і всієї нації складна і неоднозначна, її не можна розглядати у відриві від національної свідомості, зазначають українські науковці (З.Атаманюк, Є.Борінштейн, О.Запорожченко, В.Кавалеров, О.Матвієнко та ін.), поширення національної самосвідомості серед мас пов'язана з появою її серед елітарних верств. Рух до самоідентифікації проходить через самозаглиблення, самопізнання, «вслуховування в себе». Формування національної самосвідомості здійснюється через 1) національну інтелігенцію, яка є носієм національної ідеї, творчо продукує науку, знання, мистецтво, культуру, та 2) національну освіту, яка покликана формувати національну інтелігенцію української держави.

Г.Сковорода перевів проблему свободи із соціального виміру у свободу волі для конкретного індивіда. За концепцією Г.Сковороди, виразником і носієм національних і загальнолюдських цінностей є творча особистість. Форми прояву творчих особистостей різноманітні, але вони тісно пов'язані із процесами самоідентифікації особистості. Науковий метод Г.Сковороди – евристичний, де людина ставиться в умови першовідкривача, шукача істини, котра лежить на поверхні, але треба прикласти вольові зусилля, щоб знайти її. Засіб тлумачення істини – символічний світ Біблії, який своєю алегоричністю і символізмом був зріднений з ментальністю українського народу, адже йому притаманна розвинута творча уява і

творче мислення. Один із праксеологічних прийомів Г.Сковороди – прийом дотепності, сонцеликості українського гумору.

Сучасність метатеорії Г.Сковороди в тому, що вона протиставляє світу матеріального любові, як найвищу цінність. Сонце, «сонячне коло», «сонячне сяйво» – це енергетика любові, яка в лабіринтах ноосферного буття шукає свого самовияву, зрідненості, праксеологічного розкриття внутрішнього «Я» через зовнішнє і навпаки. Виходячи з цього, головним для екзистенції людини є її цілісне і живе ставлення до всіх явищ і проявів буття, що її оточує. Адже воно протистоїть загрози «очеревлення», самознищення, деморалізації, денационалізації особистості. На прикладі розмислів про улюбленого «сина» Г.Сковороди – Наркіса, розкрито тезу, що вміння пізнати себе починається з мистецтва любити себе. І тільки в такому випадку можна охопити життєдайною силою всезагальної любові інших людей і весь світ. Ідея самоідентифікації здійснюється, твориться, знаходиться вдома, а не по чужих світах, а істинна людина – може бути віднайдена в серці.

ВИСНОВКИ

В дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, сутність якого полягає у філософсько-освітньому осмисленні метатеорії поглядів Г.Сковороди.

Проведене дослідження дає можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити наступні **висновки**:

1) загальне поняття метатеорії експліковано як складний термін, що складається зі слів «мета» (від гр.«meta» – після, за, через) і «теорія» та служить для означення таких систем, які, в свою чергу, використовуються для описання або дослідження інших систем. Однією із таких систем є філософські погляди Г.Сковороди, які являють собою світоглядну концепцію, що є феноменом національного духу українського народу, його ментальності і самоідентифікації, філософсько-освітніми, ціннісно-орієнтаційними точками духовної опори.

2) метатеорія поглядів Г.Сковороди включає в себе положення про три світи і дві натури, осмислення ідеї «сродності», самопізнання і формування «істинної» людини, «філософію серця» та проблему пошуків щастя. Метатеорія Г.Сковороди розглядає феномен життєвого світу людини, його осмислення і перетворення з позицій екзистенціалізму, персоналізму, антропології, закладає основи педагогічної антропології, соціальної педагогіки, які б передбачали в кінцевому результаті людину, здатну знайти шлях до конститування сродності практично у всезагальній формі. Істинність, дієвість, практичність, доцільність цих концепцій щодо філософії освіти забезпечується ступенем дієвості компонентів, що входять у метатеорію Г.Сковороди;

3) розгляд праксеологічного підходу до проблем освіти і виховання, в основі якого лежать розроблені в свій час Г.Сковородою філософсько-освітні концепти становлення істинної людини, дозволив уточнити й розширити зміст цього феномену, що полягає у таких позиціях: а) діяльність, яка розвиває, просвіщає, а не ставить за мету накопичення знань – «споріднює» людину з суспільством і світом; б) прогностична діяльність є компонентою структурно-функціонального підходу в системі філософії освіти; базування її на знанні законів, концепцій, парадигмально-методологічних принципів – унеможливить намагання освітньої практики дидактичними методами вирішити соціальні, природні та особистісні проблеми; в) творча діяльність розкриває внутрішній потенціал людини в її праксеологічних проявах, які мисляться як діяльність, що реалізується в інтелектуальному або творчому пориві в різних сферах суспільного буття;

4) праксис – це творча різновидність діяльності особистості, яка одночасно виступає суб'єктом цілеспрямування і реалізації даної цілі. Поняття «праксис» лежить в основі праксеології – філософської концепції діяльності, яка є програмно-концептуальним проектом, що синтезує розробки в галузі (наукової) організації праці, які затребувані практичною діяльністю, та інтерпретує в своєму змісті їх загальні схеми і принципи, використані в методології і логіці науки, і носить метатеоретичний характер;

5) ідея «сродності» Г.Сковороди є більш широким поняттям, ніж ідея «сродної» праці; «сродність» – це внутрішнє покликання людини до діла (справи), чину, тому термін «споріднена праця» дещо підмінює поняття концепції і звужує розуміння проблеми. Сродність є результатом вибору людиною своєї діяльності в ситуації свободи. Технологія «вживлення» в життєдіяльність людини ідеї «сродності» трансформується через іманентні сторони діяльності, такі як принцип елімінації труднощів, принцип нерівної рівності, принцип вслуховування в себе. Вони є ключовими положення, які доводять дієвість метатеорії Г.Сковороди. Практично-екзистенціальна взаємодетермінація «сродності» і творчості полягає у тому, що праксис через самопізнання особистості проявляється в творчій діяльності, а характер праксису визначається творчістю, яка детермінована «сродністю»;

б) рух до самоідентифікації проходить через самозаглиблення, самопізнання, саморозвиток – це безперервна праця думки, серця і фізичного тіла у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості. Взаємозалежність життєтворчих енергій душі і тіла (чи в напрямку добра, чи зла) проходить від зовнішнього до внутрішнього і навпаки. Менталітет і ментальність є сталою константою прояву цих енергій. Нестабільність у стосунках «людина – людина», «людина – суспільство», зумовлюють проблеми відчуження, дроблення особистості, девіантної поведінки, тощо, і розглядаються в світлі метатеорії поглядів Г.Сковороди. Проблема цілісності особистості, шляхи уникнення її фрагментації, дроблення розглядалась

Г.Сковородою через поняття «зовнішньої» і «внутрішньої» людини. Деякі особливості їх взаємодії символізують процеси відчуження і роздвоєння. Рух «зовнішньої» людини, як «тіні», «проекції», «порожнечі» до гармонії з внутрішньою, (душею–серцем–думкою) проходить через матеріальне, побутове, плотське, світське. Менталітет є об'єктом для маніпуляцій і в таких умовах набуває характеру девіантності, яка є проблемою філософії освіти. Ментальність має характер праксеологічної, динамічної зміни, являється рухом до об'єкта, який в своїй основі спирається на глибинний рух. Г.Сковорода перетворює у всезагальний праксис іманентну екзистенцію душі: турбота – це рух душі, а життя – це рух;

7) «духовне», як визначальне ядро діяльності та праксису, класифікується в якості особливої компоненти генези національно-культурної самобутності, форми самоідентифікації людини і становлення її творчих потенцій. Одним із освітніх орієнтирів мають стати ідеали «істинної» людини, де перевага надається можливостям розкриття сутнісних, ціннісно-духовних сил та потенцій розвитку людини, становленню її родових якостей в соціокультурному вимірі;

8) ментальна ж цілісність особистості – «мир душевний» – в свою чергу, має триєдину сутність – «дух веселий», «думки спокійні», «серце мирне». Людина, як «самість» має бути діяльною, «щоб вимити бруд із серця». Творячи себе, людина творить всезагальне, вселюдське. Наявність і дієвість національної свідомості наповнює смисложиттєвими імперативами суб'єктність індивіда;

9) філософсько-освітні погляди Г.Сковороди осмислюються як такі, що активізують енергію націєтворення, знаходження внутрішньої гармонії зі світом і з самим собою, доводять ефективність і дієвість національної традиції філософсько-освітньої думки, зорієнтовують на пошуки і оновлення українською наукою себе, своїх пріоритетів і траєкторій розвитку.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Іванова Н.В. Проблема «сродності» праці Г.Сковороди в контексті філософії освіти / Н.В.Іванова // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2008. – Вип. 2 (22). – С. 67-72.
2. Іванова Н.В. Метатеорія поглядів Г.Сковороди / Н.В.Іванова // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2009. – Вип. 1 (23). – С.30-36.
3. Іванова Н.В. Генеза самоідентифікації особистості в праксеологічній концепції Г.Сковороди / Н.В.Іванова // Перспективи. – 2008. – №3 . – С.16-23.
4. Іванова Н.В. Аксиологічні детермінанти підготовки молодих спеціалістів дошкільної освіти / Н.В.Іванова // Професійна підготовка вчителів початкової школи: здобутки, проблеми, перспективи. (Матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 6-7 травня 2009р.). – Наукові

записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія // Зб. наук. праць. – Випуск 27 / Ред.кол.: М.І.Сметанський та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. – С. 155-159.

АНОТАЦІЇ

Іванова Н.В. Метатеорія поглядів Г.Сковороди: філософсько-освітній аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, Одеса, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячено філософсько-освітньому осмисленню метатеорії поглядів Г.Сковороди, яка, будучи феноменом національного духу українського народу, його ментальності і самоідентифікації, філософсько-освітніми, ціннісно-орієнтаційними точками духовної опори, є однією зі світоглядних філософських систем світового масштабу.

Розглянуто метатеорію поглядів Г.Сковороди як «трисонячну єдність» – цілісну концепцію життєвого світу людини в осмисленні і перетворенні з позицій персоналізму, екзистенціалізму, антропології, праксеології. Розкрито націєцентричний світогляд українського мислителя, що детермінує відповідний тип освіти і проявляється у свободі самовираження; в пошуках щастя, істини, себе; в русі до самоідентифікації, який проходить через самозаглиблення, самопізнання, «вслуховування в себе». Простежено взаємозв'язки філософсько-освітніх ідей мислителя, які б передбачали в кінцевому результаті людину, що здатна знайти шлях до конституювання сродності практично у всезагальній формі. Есхатологічні мотиви філософсько-освітніх поглядів Г.Сковороди розкрито за допомогою методологічного принципу антиципації, тобто, розмисли про сенс життя трактуються з позицій світлої апокаліптичності, яка виступає першим архетипом української ідеї та її культури.

Прослідковано генезу самоідентифікації особистості на шляху до її національного самовизначення; розкрито погляди Г.Сковороди на проблему ментальності українського народу. Здійснено концептуальний аналіз філософських ідей Г.Сковороди в освітньо-філософському просторі. Проаналізовано чинники, які зумовлюють нестабільність у людських стосунках і зумовлюють проблеми відчуження, дроблення особистості, девіантної поведінки.

Ключові слова: метатеорія поглядів Г.Сковороди, філософсько-освітні погляди, «трисонячна єдність», праксис, самоідентифікація особистості, «сродність», ментальні цінності, «істинна» людина.

АННОТАЦИЯ

Иванова Н.В. Метатеория взглядов Г.Сковороды: философско-образовательный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского, Одесса, 2010.

Диссертационное исследование посвящено философско-образовательному осмыслению метатеории взглядов Г.Сковороды, которая, являясь феноменом национального духа украинского народа, его ментальности и самоидентификации, философско-образовательной, ценностно-ориентационной концепцией, рассматривается как одна из мировоззренческих философских систем мирового масштаба. Как мировоззренческая доктрина украинского любомудра, она является целостным и ценностным «трисолнечным единством».

Метатеория взглядов Г.Сковороды определяет феномен жизненного мира человека с позиций персонализма, экзистенциализма, антропологии, праксеологии, закладывая основания педагогической антропологии, социальной педагогики, которые предусматривали бы формирование человека, способного найти путь к конституированию «сродности» практически во всеобщей форме. На основании анализа многих отечественных и зарубежных исследований наследия Г.Сковороды выделяется несколько направлений. В частности: общефилософский, праксеологический, аксиологический, литературоведческий, педагогический, просветительский и др. Дана краткая характеристика этих направлений и отмечается их роль и влияние на современные философско-образовательные процессы. В работе акцентируется внимание на роли развивающей, просветительской, праксеологической деятельности, целью которых не является накопление знаний, а развитие творческих способностей во всех сферах жизнедеятельности.

В результате научного исследования рассмотрены разные точки зрения на проблему «сродности» в более широком понимании, нежели «сродность» труда. Раскрыто технологию «вживления» в жизнедеятельность человека идеи «сродности» путем использования имманентных сторон деятельности таких как элиминация трудностей, принцип неравной равности, принцип «вслушивания» в себя.

Доказано, что метатеория, как основополагающая концепция Г.Сковороды есть продукт его социального времени, органически действенна и жива в современных условиях, что проявляется в разных сферах научного знания. Мир символов в трактовании философом своей концепции является одним из источников для изучения социотехнических аспектов становления современной информационной цивилизации украинскими и зарубежными исследователями.

Основываясь на методологическом принципе антиципации получили развитие эсхатологические мотивы философских взглядов Г.Сковороды. Раскрыты ценностные аспекты самоидентификации личности на основании антропологических идей украинского философа, его праксеологических и философско-образовательных взглядов.

В работе рассматривается также генезис самоидентификации личности на пути к ее национальному самоопределению, раскрываются взгляды Г.Сковороды на проблему ментальности украинского народа. Проблема целостности личности, пути преодоления её фрагментации, дробления рассматривалась Г.Сковородой через понятия «внешнего» и «внутреннего» человека. Менталитет является объектом для манипуляций и принимает характер девиантности, которая входит в число проблем философии образования.

Проанализирована экзистенциально-антропологическая переориентация современной философии образования, которая получила осмысление в конституировании основного закона образования – его парадигме. Раскрыто понятие праксис как категорию проблемного поля философии образования в соответствии с родовой сущностью и его выражении в нациетворческих процессах.

Ключевые слова: метатеория взглядов Г.Сковороды, философско-образовательные взгляды, «трисолнечное единство», праксис, самоидентификация личности, «сродность», ментальные ценности, «истинный» человек.

ANNOTATION

Ivanova Nataliya. Metatheory of G.Skovoroda's views: philosophical-educational context. – Typescript.

Thesis for a candidate's degree in philosophical science, specialty 09.00.10 – philosophy of education. – The South Ukrainian Nationality K.D.Ushynsky Pedagogical University. – Odessa, 2010.

The research is dedicated to philosophical-educational comprehension of the G. Skovoroda's views metatheory, which is one of the phenomenons of ukrainian people's national spirit, it's mentality and self-identification, philosophical-educational, value-oriented points of spiritual base, and it is one of the world scaled philosophical systems.

G. Skovoroda's views' metatheory is shown as a solid concept of the person's world, in Skovoroda's comprehension and transformation from the point of personality, anthropology, praxeology. The connections between philosophical ideas of the philosopher, which create the base of the pedagogical anthropology, social pedagogy and which would foresee as a result a person, that is able to find a way to the constituting relationship in general form, are traced as well too. The features

of exathological motives of the philosophical ideas of G. Skovoroda is shown through the phenomenon of anticipation.

The genesis of the self-identification of the person on the way to it's national self-determination is traced; G. Skovoroda's views on the problem of the mentality of ukrainian nation are shown. The conceptual analysis of the philosophical ideas of G. Skovoroda's in the educational-philosophical space is done. The factors, that create the instability in the people's relationship's and problems of alienation, crush of the personality, deviant behavior.

Keywords: Metatheory of G. Skovoroda's views, praxis, praxeological approach, self-identification of a person, relationships, mental values, "real" person.

Підписано до друку 11.01.2010

Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60x90/16

Тираж 100 прим. Папір друкарський. Різографія.

Інформаційно-видавничий центр

ПНПУ імені К.Д.Ушинського

65020, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26

тел.: (0482) 731-19-14